

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

Факультет іноземної філології

*До 300-річчя з Дня народження
Григорія Савича Сковороди*

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНОЗЕМНОЇ
ФІЛОЛОГІЇ І ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

**Збірник наукових статей здобувачів вищої освіти
факультету іноземної філології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди**

Випуск 4

Електронне видання

Харків – 2022

УДК 81'243
ББК 81.2
А 43

Редакційна колегія:

Подуфалова Т. В., канд. філол. наук, доцент, доц. каф. практики англ. усного і писемного мовлення, координатор з наук. роботи ф-ту іноземної філології (**головний редактор**); **Невська Ю. В.**, канд. філол. наук, доцент, доц. каф. англ. фонетики і граматики (**заст. головного редактора, відп. секретар**); **Князь Г. О.**, канд. філол. наук, доцент, декан ф-ту іноземної філології; **Кононова Ж. О.**, канд. філол. наук, доцент, доц. каф. англ. філології; **Кошечкіна Т. М.**, канд. пед. наук, доцент, доц. каф. нім. і романської філології; **Левченко Я. Е.**, докт. пед. наук, професор, проф. каф. англ. філології; **Перевозчикова К. А.**, голова СНТ ф-ту іноземної філології.

А 43 Актуальні проблеми іноземної філології і лінгводидактики [Електронне видання]: Збірник наукових статей здобувачів вищої освіти факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. Вип. 4. 359 с.

У збірнику представлено наукові статті здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, присвячені актуальним проблемам іноземної філології та методики навчання іноземних мов.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів філологічних факультетів закладів вищої освіти.

УДК 81'243
ББК 81.2

Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 11 від 16.11.2022 р.)

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2022

Джерела ілюстративного матеріалу

11. The Economist <https://www.economist.com/weeklyedition/January-August> 2022.

ФЕНОМЕН АРХЕТИПУ В НАУЦІ ТА ЛІТЕРАТУРІ

Дар'я МОТРИЧ

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Н. С. Алексєєва

У статті йдеться про архетипи у літературі, термін «архетип» у літературі включно. Слово «архетип» утворено від двох грецьких коренів: «arche» - початок і «typos» – зразок, тобто значення його можна визначити як «першообраз», «праформа», «первинний тип». Під архетипом розуміють споконвічні, фундаментальні образи і мотиви, що лежать в основі загальнолюдської символіки міфів, казок та інших продуктів художньої уяви. Архетипи мають символічний, а не алегоричний характер, це широкі, часто багатозначні метафори, а не знаки. Архетиповий образ – це образ художнього твору, в якому архетип отримує конкретне втілення.

Ключові слова: архетип, літературний архетип, образ, мотив, символ.

The word "archetype" is derived from the two Greek roots: arche, "beginning", and typos, "pattern", i.e. its meaning can be defined as "original image", "proto-form", "primary type". The archetype is understood as the primordial, fundamental image and motif underlying the universal symbolism of myths, fairy tales and other products of the artistic imagination. Archetypes are symbolic rather than allegorical; they are broad, often polysemous metaphors rather than signs. The archetypal image is the image of a work of fiction in which the archetype is given concrete expression.

Key words: archetype, literary archetype, motif, image, symbol.

Літературні архетипи – це образи, сюжети, мотиви, що часто повторюються у фольклорних і літературних творах. За визначенням А. Большакової, літературний архетип – це «наскрізна модель, що породжує», яка, незважаючи на те, що вона має здатність до зовнішніх змін, приховує в собі незмінне ціннісно-смісловне ядро [1].

Термін «архетип» було введено в науковий ужиток на початку ХХ століття знаменитим швейцарським психологом і філософом К.Г. Юнгом, його вживали спочатку для позначення психологічного феномена, а згодом він був сприйнятий міфологами та літературознавцями. Однак, як стверджує Ю.В. Доманський, явище це було відоме ще в пізньоантичній філософії.

До Юнга представники різних галузей науки (психології, філософії, міфології, літературознавства) хоча й не користувалися терміном «архетип», але приділяли увагу пошуку першоелементів, формул, схем, мотивів, які лежать в основі міфологічних і міфопоетичних текстів. Різними вченими вони називалися по-різному, але загалом пошук «першообразів» незмінно приводив до висновків про існування якихось універсальних надособистісних ідей, апріорних знань,

несвідомих компонентів людської психіки (зокрема й колективної), тобто якраз до тих питань, які згодом детально розглянув К.Г. Юнг, створивши в 1913 році аналітичну психологію.

К.Г. Юнг розумів під архетипом певні структурні форми, схеми, моделі відчуття, поведінки, поглядів, які є відображенням глибинного, багатовікового об'єктивного досвіду людства. Стали вже легендарними юнгівські порівняння архетипу з якимось «каркасом» образу, подібним до молекулярної кристалічної решітки, або з посудиною, яку ніколи не можна ні спустошити, ні наповнити [3]. Сам по собі він існує лише потенційно, і, набуваючи вигляду якоїсь матерії, він уже не те, що був раніше. Він зберігається протягом тисячоліть, невпинно вимагаючи все нового тлумачення. Архетипи описують несвідомі душевні стани і проявляються там і тоді, де і коли "інтенсивність свідомості занижена". Будучи задалегідь, споконвічно існуючими формами, вони стають свідомими лише опосередковано і надають свою форму різним елементам людської психіки.

Архетипи, згідно з Юнгом, є складовими так званого колективного несвідомого, яке має «стратифіковану» структуру: верхній шар становить індивідуальне несвідоме, нижче розміщене несвідоме сім'ї, ще нижче – несвідоме великих соціальних груп, ще нижче – несвідоме націй і народів, далі – загальнолюдське несвідоме.

Під ним залягає шар несвідомого, яке зближує людину зі світом тварин (Юнг позначив його терміном «психоїдне»). Не запроваджуючи чіткого визначення архетипу, Юнг, проте, виокремлює найважливіші архетипічні міфологеми, пов'язані з процесом індивідуації (тобто становлення особистісної самосвідомості, переходу від колективного несвідомого до індивідуального осмисленого існування): «мати», «дитя», «тінь», «аніма» та «аніmus» тощо.

Проблема художнього переломлення архетипів у літературному творі перебуває в полі зору сучасних дослідників. Архетипічні першообрази, або праформи, як їх визначав К.-Г. Юнг, будучи проявом «колективного несвідомого», супроводжують людину впродовж віків і відображаються в міфології, релігії, мистецтві [2]. Безліч літературно-мистецьких образів та/або мотивів виростає з певного архетипового ядра, концептуально збагачуючи його первісну схему, «систему кристала» (К. Г. Юнг).

У першій половині ХХ ст., у річищі психоаналітичних штудій З. Фрейда, виявлення відгомонів міфопоетичної свідомості на різних культурних рівнях стає ледь не доміантним (міфо-ритуальний підхід Дж. Дж. Фрезеру, етнографічний – Л. Леві-Брюля, символологічний – Е. Кассіра, структурна антропологія К. Леві-Стросса). Міфологічна критика другої половини ХХ ст. вибудовує свої розвідки в руслі двох концепцій – умовно кажучи, фрезерівської (міфо-ритуальна) і юнгіанської (архетипічна). Представники ритуально-міфологічної школи – М. Бодкін (Англія), М. Фрай (Канада), Р. Чейз і Ф. Вотс (США), – по-перше, займалися виявленням у літературно-мистецьких творах свідомих та несвідомих міфологічних мотивів і, по-друге, приділяли велику увагу відтворенню ритуальних схем обрядів ініціації, еквівалентних, на їхнє переконання, психологічному архетипу смерті та нового народження.

У цей самий період у літературознавстві міцнішає усвідомлення того, що не менш важливим в аналізі літературно-мистецького твору стає не так реконструкція міфопоетичного шару, як визначення ідейного навантаження тих чи інших архетипових складових. Уже сама М. Бодкін наголошує на парадигмі змін базових архетипів, своєрідному переростанні їх під час історико-літературного розвитку в літературні форми, де найважливішою рисою стає типологічна повторюваність («довгі лінії», як назвала їх дослідниця). Слідом за Бодкін про високий ступінь узагальнення і типологічну стійкість літературного архетипу говорить А. Большакова [3].

Юнгівську інтерпретацію архетипу в літературознавстві радянського періоду розглядали С. С. Аверінцев (стаття «Аналітична психологія» К.-Г. Юнга і закономірності творчої фантазії) і Є. М. Мелетинський (книга «Поетика міфу»). Дослідники доходять висновку, що сьогодні термін «архетип» позначає найзагальніші, найфундаментальніші та найзагальнолюдськіші міфологічні мотиви, що лежать в основі будь-яких мистецьких і міфологічних структур «уже без обов'язкового зв'язку з юнгіанством як таким» [4]. Серед робіт, прив'язаних до архетипам, слід також зазначити книги Е. М. Мелетинського «Аналітична психологія і проблема походження архетипових сюжетів», А. Ю. Большакової «Теорія архетипу на рубежі ХХ-ХХІ століть», «Літературний архетип». Дослідники вважають, що в ХХ столітті розвивається тенденція до переходу від суто міфологічного і психологічного осмислення архетипу до прийняття моделі літературного архетипу.

А. Большакова у статті «Літературний архетип» виокремлює кілька значень архетипу як літературної категорії:

1. письменницька індивідуальність (наприклад, про Пушкіна вчені говорять як про «архаїчний архетип поета»);
2. «вічні образи» (Гамлет, Дон-Жуан, Дон Кіхот);
3. типи героїв («матері», «дитяти» тощо);
4. образи - символи, часто природні (квітка, море) [2].

Однією з основних властивостей літературного архетипу є його типологічна стійкість і високий ступінь узагальнення. На думку А. А. Фаустова, архетип у наш час може позначати «універсальний образ або сюжетний елемент, або їхні стійкі поєднання різної природи та різного масштабу (аж до авторських архетипів)» [5].

Так поступово формується поняття літературного архетипу, а елементи архетипового аналізу разом з іншими методологічними прийомами найчастіше присутні в сучасному літературознавчому дослідженні як один з аспектів загальної поетики.

У сучасних літературних творах на перше місце виступає перетворювальне авторське начало, а міфопоетичне і психологічне ядро того чи іншого архетипу зазнає дедалі більшого концептуального «напруження» всієї системи художніх координат. Під впливом історичних і суспільних змін літературний архетип дедалі частіше виявляє актуальний смисл, «вбудований» у художній задум і реалізований у творі.

Прикладами фундаментальних архетипів на психологічному і на загальнокультурному рівнях можуть слугувати поняття «дім», «дорога» і «дитина». Ці архетипічні начала, судячи з їхньої частотності, видаються панівними і в літературно-мистецькому творі [3; 7; 8].

Як бачимо, з розвитком літературознавства вивчення архетипічних моделей в літературі набуває все більшої значущості. Декодування архетипів потребує від читача певної ерудиції та фонових знань.

Література

1. Аверинцев С. С. Архетипи. *Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2 т.* / Гл.ред. С. А. Токарев. Москва: Сов. энциклопедия, 1992 Т.1. А-К. С. 110-111.
2. Большакова А. Ю. Літературний архетип. *Літературне навчання*. 2001. № 6. С.170 - 175.
3. Юнг К. Г. Архетип и символ. Москва: Ренессанс, 1991. 298 с.
4. Большакова А. Ю. Теорія архетипу на зламі ХХ - ХХІ століть. *Питання філології*. 2003. № 1. С. 37-47.
5. Аверинцев С. С. Аналитическая психология К.-Г. Юнга і закономірности творческой фантазии. *Вопросы литературы*. 1970. № 3. С. 113-143.
6. Фаустов А. А. Архетип. *Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий* /гл. науч. ред. Н. Д. Тмарченко. Москва: Издательство Кулагиной; Intrada, 2008. С. 24.
7. Художня своєрідність архетипів дому, дороги і дитини (на матеріалі романів В. Стайрона «Вибір Софі» і Дж. Барнса «Історія світу в 10 1/2 розділах»). URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/29370> (дата звернення: 28.08.2022).
8. Дмитровская М. А. Трансформация архетипа дома, или смысл финала романа В. Набокова «Машенька». *Архетипические структуры художественного сознания: Сборник статей*. Вып.2. Екатеринбург: Уральський университет, 2001. С.92-96.
9. What is Archetypal Approach in Literature? *Online literary dictionary*. URL: <https://dictionary.tn/what-is-archetypal-approach-in-literature/> (viewed 12 September, 2022).